

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Τὰ δεινὰ προβλήματα, αἱ φιλοσοφικαὶ αἵρέσεις, ἡ θρησκεία
(ὁ χριστιανισμός).

Τὸ τῆς δημιουργίας δόγμα ἀποδείκνυται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ὁ κόσμος δὲν ὑπῆρξε πάντοτε, οἷος εἶνε νῦν. Ἡ ζωὴ ἔσχεν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ὑδρογείου σφαίρας· ἀρχὴν ἔσχον ἐπ' αὐτῆς τὰ διάφορα γένη τῶν ζώων, ἀρχὴν ἔσχεν ἐπίσης ἐπ' αὐτῆς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἀναγκαιῶς ἄρα ὀφείλομεν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν τοῦ δημιουργοῦ δύναμιν, πλὴν εἰ μὴ παρὰδεχόμεθα ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε τὸ γεγόμενον τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης ἢ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ προϊόν βραδείας κατεργασίας τῶν αἰώνων καὶ προοδευτικῆς τῶν ὄντων μεταμορφώσεως. Ἀλλ' αἱ περὶ αὐτομάτου γενέσεως καὶ προοδευτικῆς μεταμορφώσεως τῶν ὄντων διδασκαλίαι αὐθαίρετοι οὔσαι ἀποκρούονται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἡ δὲ δημιουργία καὶ ἀναγκαία εἶνε καὶ ὑπ' αὐτῶν, ὡς εἵπομεν. τῶν πραγμάτων ἀποδείκνυται. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τῆς προνοίας. Ἡ ἀνάγκη τῆς προσευχῆς ἀποδείκνυσιν ἡμῖν πρόνοιαν οὐχὶ γενικὴν καὶ ἀφηρημένην, ἀλλὰ πρόνοιαν πατρικὴν, προσιτὴν, ζῶσαν, παρεμβαινουσαν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ πατὴρ εἰς τὴν οἰογένειαν. Ὑπάρχουσι βεβαίως γενικοὶ νόμοι, ἀλλ' οἱ νόμοι οὗτοι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ αἰεὶ ἐνεργὸν θέλημα τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν ἐπιβάλλονται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐλεύθερος καὶ κύριος τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, ἀλλ' ὁ Θεὸς δρᾷ ἐπ' αὐτοῦ ἄλλως ἢ ἐν τῷ ὕλικῳ κόσμῳ, δι' ἐνεργείας ὅλως ἠθικῆς, ὅλως ἀτομικῆς. Αὕτη ἡ ἐννοία τῆς χριστιανικῆς προνοίας. Τὸ πῶς τῆς ἐνεργείας ταύτης εἶνε μυστήριον, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια εἶνε βεβαία καὶ σύμφωνος τῇ ἀνάγκῃ τῆς προσευχῆς.

Ἡ ἁμαρτία ὑφίσταται ἐν τῷ κόσμῳ. Πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς ἄνευ προσβολῆς τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ ; Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιλύει τὸ πρόβλημα διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Ἀπαντες οἱ λαοὶ ἔσχον τὴν ιδέαν χρυσοῦ τινος αἰῶνος, δηλαδὴ ἀρχικῆς καταστάσεως πλήρους εἰρήνης καὶ πλήρους ἀθωότητος. Ἡ γενικὴ αὕτη τῶν λαῶν ιδέα δὲν εἶνε ἀνάμνησις τις τῆς καταστάσεως τῶν πρωτοπλάστων ; Ἡ κληρονομικὴ μεταβίβασις τῶν

συνεπειῶν τοῦ ἁμαρτήματος εἶνε γεγονός τελούμενον καθ' ἐκάστην πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν. — Μεταξὺ τῆς πρώτης ἀθωότητος καὶ τοῦ πρώτου ἁμαρτήματος ὑπάρχει ἄβυσσος, ἥς τὸ βάθος δὲν δύναται τις νὰ ἐξιχνιάσῃ. Τίς δύναται νὰ εἴπῃ τίνα ἀνατροπὴν παρήγαγεν ἐν τῷ κόσμῳ τὸ πρῶτον ἐν αὐτῷ διαπραχθὲν ἁμάρτημα; Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα οὐδὲν ἐνέχει τὸ παρχόδοξον ἢ σκοτεινόν, διότι ἐκ πείρας ἀποδείκνυται καθ' ἐκάστην ὅτι τὸ ἁμάρτημα διαδίδεται ὡς μόλυσμα. — Ὁ Χριστιανισμὸς ὁ ἐξηγῶν τὴν ἁμαρτίαν, παρέχει καὶ τὸ φάρμακον αὐτῆς. Τοῦτο εἶνε ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ. Τῶν ἐκκλησιαστικῶν δὲ κειμένων τιθεμένων κατὰ μέρος, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἅπαντα τὰ θρησκευμάτα ἐπίστευσαν εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ¹. Δὲν λέγομεν ὅτι ἅπασαι αἱ ἐνσαρκώσεις εἶνε ἀληθεῖς, ἀλλ' ὅμως ἀποδεικνύουσι τὴν τάσιν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸ βλέπειν καὶ αἰσθάνεσθαι τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῇ. Ἡ ἐνσάρκωσις ἄρα εἶνε δυνατὴ. Εἶνε δ' ἐνταυτῷ καὶ ἀληθὴς, διότι ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις πρὸς οὐδεμίαν μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἐπελθοῦσαν δι' ἀνθρώπου δύναται νὰ συγκριθῇ. Καὶ ἡ μὲν ἐνσάρκωσις μαρτυρεῖ περὶ τῆς θείας δυνάμεως, ἡ δὲ ἀπολύτρωσις περὶ τῆς θείας ἀγαθότητος. Ἡ ἁμαρτία ἀπαιτεῖ ἐξιλέωσιν. Ἀλλ' ἄρα γε ἀναγκαῖον εἶνε ὥπως ἡ ἐξιλέωσις γένηται ἀτομικῶς ἐκ μέρους ἐνὸς ἐκάστου; Ἐν παντὶ καιρῷ ἐπίστευσαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἡ ἐνὸς ὑπὲρ τῶν ὁμοίων καθοσίωσις δύναται μεταστρέφεσθαι· συχνῶς δὲ ἁθῶα θύματα προσηνέχθησαν ἐκόντα πρὸς διάσωσιν ἐνόχων. Δὲν ὑπάρχει ἄρα γε ἐν τῇ ἐκουσίᾳ ταύτῃ τοῦ ἁθῶου ὑπὲρ τοῦ ἐνόχου θυσία ἀρετὴ διαφεύγουσα τὴν ἐκτίμησιν ἡμῶν; Ἐπὶ τοῦ καθολικοῦ συναισθήματος τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ ἐμπνέοντος τὰ ἐκουσία ἁθῶα θύματα πρὸς σωτηρίαν τῶν ἐνόχων βασιζέται τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀπολύτρωσεως. Ὁ Θεὸς δι' ἐκουσίου θυσίας ἐπλήρωσεν ἑαυτῷ τὰ λύτρα τοῦ ἁμαρτήματος τῶν ἀνθρώπων.

Οὕτω λοιπὸν τὸ αἰφνίδιον τῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς, τῶν γενῶν τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς ἀποδείκνυσι τὴν δημιουργίαν, ἡ καθολικότης τῆς προσευχῆς ἀποδείκνυσι τὴν Πρόνοιαν, ἡ ὑπαρξίς τῆς ἁμαρτίας, δι' ἣν οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑπέχῃ αἰτίαν ὁ Θεός, ἀποδείκνυσι τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, ἡ παγκόσμιος τῶν θρησκευμάτων δόξα ἀποδεικνύει ἢ μᾶλλον ἐπιβεβαιοῖ τὸ δόγμα τῆς ἐνσαρκώσεως. Ἐν τέλει δὲ ἡ πίστις εἰς τὰς ἀρετὰς τῆς αὐτοθυσίας ἀποδείκνυσι καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἀπολύτρωσιν.

¹ Ἀπαντα ταῦτα τὰ δόγματα ἔχουσι χαρακτῆρα κοινόν, εἶνε ἀλή-

¹ Ἐξαιρετέον ἴσως τὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ θρήσκευμα.

θελαι ὑπερφυσικαί. Τὸ ὑπερφυσικὸν εἶνε ἡ ἄμεσος ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν φύσιν καὶ ὑπέρκειται τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως. Ἡ εἰς τὸ ὑπερφυσικὸν πίστις εἶνε παγκόσμιος, καθολικὴ. Τὸ ὑπερφυσικὸν εἶνε αὐτὴ ἡ οὐσία τῶν θρησκευμάτων. Οἱ ἀνήκοντες ταῖς φιλοσοφικαῖς αἱρέσεσι ἀντιτάσσουν εἰς τὸ ὑπερφυσικὸν τοὺς νόμους τῆς φύσεως, λέγοντες ὅτι οὗτοι εἶνε ἀμετάβλητοι. Ἀλλ' ὁ τοὺς νόμους τούτους θεὸς Θεὸς δύναται καὶ νὰ ἀναιρέσῃ αὐτούς. Ὁ παραδεχόμενος τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, δύναται καὶ ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀθεϊσμὸς καὶ ὁ πανθεϊσμὸς ἀρνοῦνται τὰ θαύματα. Εἶνε συνεπεῖς πρὸς ἑαυτούς, ἀλλ' ὁ πνευματισμὸς, ὁ τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ παραδεχόμενος, δὲν δύναται νὰ πράξῃ τὸ αὐτό, νὰ ἀρνηθῇ τὰ θαύματα. Ὁ ἀρνούμενος τὰ θαύματα εἶνε ἄθεος, ἀρνεῖται τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Θεοῦ. Μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ ἀθεϊσμοῦ δὲν ὑπάρχει μέσον.

Α'

Σὺν τῇ ἀναπτύξει τοῦ νοητικοῦ πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀναγκαίως προβάλλει ἑαυτῇ δεινὰ τινα προβλήματα. Ποθεῖ νὰ μάθῃ τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ σύμπαντος, τὰ περὶ ἐλευθερίας, προνοίας καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν, τὰ περὶ κακοῦ καὶ τὰ περὶ σωτηρίας. Ὁρέγεται νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν τοῦ πένθους, τῆς θλίψεως, τὴν αἰτίαν τῆς προσευχῆς, τὴν αἰτίαν τῆς ἄκρας κακοδαιμονίας καὶ τοῦ ἄκρου μεγαλείου. Τίς ὁ λύων τὰ προβλήματα ταῦτα; Ἀρά γε ἡ ἐπιστήμη; Ἀρά γε ἡ θρησκεία, δηλ. ὁ Χριστιανισμός;

Β'

Ἡ ἐπιστήμη σπουδάζει μὲν περὶ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τούτων, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ τύχῃ τοῦ ποθομένου, καθ' ὅτι ἡ λύσις αὐτῶν διαφεύγει τὰ ὅρια πάσης ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Ὅρια δὲ τῆς ἐπιστήμης εἰσὶ τὰ ὅρια τοῦ πεπερασμένου σωματικοῦ καὶ ἡθικοῦ κόσμου¹. Συνεπῶς ἡ λύσις τῶν ἐν γένει δεινῶν προβλημάτων μάτην ἐπε-

¹ Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνστιγματικῶς, οὕτως εἰπεῖν, φέρει ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐννοίας ἀποκαλυπτούσας αὐτῷ τάξιν ὅλως διάφορον τῆς τῶν πραγμάτων καὶ νόμων τοῦ ὑπ' αὐτοῦ σκοπούμενου πεπερασμένου κόσμου, ἐννοιαὶ δὲ τοιαῦτα εἰσιν ἡ τοῦ ἀπείρου, ἡ τοῦ ἰδεώδους, ἡ τοῦ πλήρους, ἡ τοῦ τελείου, ἡ τοῦ ἀμεταβλήτου, ἡ τοῦ αἰωνίου, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν ἐννοιῶν τούτων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἴσταται καὶ ἐξίσταται ἀποροῦν καὶ μάτην ἐπικαλούμενον τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν φιλοσοφίαν.

διώχθη καὶ ἐπιδιωχθήσεται ὑπὸ τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων, τοῦ πνευματισμοῦ, λέγω, τοῦ ὀρθολογισμοῦ, τοῦ θετικισμοῦ, τοῦ πανθεϊσμοῦ, τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ.

Γ'

Ὁ πνευματισμὸς δὲν ἀρνεῖται μὲν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ, δειλὸς ὅμως ἐστὶ καὶ σιωπηλὸς ὡς πρὸς τ' ἀφορῶντα εἰς αὐτό.

Ὁ ὀρθολογισμὸς, ἀντικρὺς ἀρνητικὸς ὢν, οὐδὲν ἄλλο διορᾷ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τὸν λόγον, καὶ ἀποκλείων τὴν καρδίαν, κολοβοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ἀφαιρῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀνάγκην τοῦ ὑπερφυσικοῦ, σπεύδει οὐχ ἥττον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιστήμην πέραν τῶν φυσικῶν αὐτῆς ἐρίων καὶ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ εἰκότως αἰεὶ διακλανθανοντος αὐτὸν κόσμου τοῦ ἀπείρου.

Ὁ θετικισμὸς, μορφή τις τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀπορρίπτει πᾶσαν θρησκευτικὴν δοξασίαν καὶ πᾶσαν πνευματισμοῦ διδασκαλίαν ὡς αὐθαίρετα μεταβατικῆς ἐποχῆς μορφώματα, συντελέσαντα μὲν εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἄλλ' ἄξια ν' ἀπολακτισθῶσι σήμερον, ὡς ἀπολακτίζεται ἡ κλῆμαξ ἡ χρησιμεύσασα εἰς ἀνάβασιν ὑψώματος. Ἐν ἄλλοις λόγοις, ὁ θετικισμὸς ἐστὶν ὕλισμός, ἀθεϊσμός. Ὅντως, τοῦ βασιζόμενος ὁ θετικισμὸς δισχυρίζεται ὅτι τὸ μόνον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης ἐστὶν ἡ ὕλη καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς; Ἐπὶ δύο ἐπιχειρημάτων, ὧν τὸ μὲν φιλοσοφικόν, τὸ δὲ ἱστορικόν. Ὁ θετικισμὸς δισχυρίζεται τοῦτο μὲν ὅτι ἅπασαι αἱ ἔννοιαι ἡμῶν προσγίγνονται διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ συνεπῶς ἀπορρίπτει πᾶν τὸ ὑπὲρ αἰσθήσιν, τοῦτο δὲ ἐπικαλεῖται νόμον τινὰ θῆθεν ἱστορικόν, καθ' ὃν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς θεολογικῆς μεταδίδεσθαι εἰς τὴν μεταφυσικὴν καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν θετικὴν κατὰστασιν. Ἀλλὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων τὸ μὲν ἀναιρεῖται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἥτις διὰ τοῦ Καντίου καὶ Λεϊβνιτίου ἀνακαλύπτει ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι τὰς ὑπὲρ αἰσθήσιν ἐννοίας· τὸ δὲ ἕτερον καταρρέει πρὸ τῆς ἱστορίας, τῆς ἀποδεικνυούσης ἀνέκαθεν συνυφισταμένας τὰς τρεῖς προμνησθείσας καταστάσεις καὶ τὸ αἰεὶ ὁλοσχερὲς καὶ ἐνιαῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ὁ πανθεϊσμὸς ἐξέρχεται μὲν τοῦ στενοῦ κύκλου, ἐν ᾧ ἐγκλείει τὸ λογικόν ὁ θετικισμὸς, ὁρμᾷ δὲ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων καὶ δισχυρίζεται ὅτι ἐφικνεῖται αὐτῆς δι' ἀπολύτου μεθόδου. Ὅναιρον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ καθολικὸν ἐνιαῖον. Ἐκ τοῦ ἐνιαίου τῆς ἀληθείας συμπεραίνει περὶ τοῦ ἐνιαίου τοῦ ὄντος, ἀφομοιεῖ τὴν ἰδέαν τῇ πραγματικότητι, τὴν γνῶσιν τῇ ὑπάρξει, καὶ καταργῶν πάντα τὰ καθ' ἕναστος

ὄντα συγκεντρῶν αὐτὰ ἐν ἐνί, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀπρόσωπος ἔννοια, κενόν τι ὄνομα ἀπολλύμενον ἐν τῷ ὠκεανῷ τοῦ μηδενός. Ἀφευκτος συνέπεια τοῦ πανθεϊσμοῦ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη εἰδωλολατρεία, ἡ ἐκμηδένισις πάσης προσωπικότητος, πάσης ἀτομικότητος, πάσης ἐλευθερίας. Ἐπὶ αὐθαιρέτου μεθόδου στηριζόμενος, διαρρηδὴν ἀρνούμενος τὴν πείραν, ὁ πανθεϊσμός καταδικάσθη ἀνεκκλήτως ὑπὸ τε τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν αἰώνιων κελευσμάτων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Καὶ μίᾳ μὲν, ἡ ἰδεολογικὴ μορφή τοῦ πανθεϊσμοῦ, θεωρεῖ τὸν Θεὸν ὡς τὸ καθολικὸν ὄν, δηλ. ὡς πλήρη ἀφηρημένην ἔννοιαν, ἑτέρα δέ, ὁ ὕλιστικὸς πανθεϊσμός ἢ ὁ ἀθεϊσμός, ἀναιρεῖ μὲν ἀλλὰ δὲν λύει τὸ πρόβλημα τοῦ κραματώδους, τοῦ δυαδικοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, τοῦ σωματικοῦ καὶ ἠθικοῦ, τῆς τῷ σώματι συνεζευγμένης ψυχῆς.

Καὶ αὐτὸς ὁ ὕλισμός ἔρχεται ἀναγνωρίζων τὴν διάκρισιν ταύτην αὐτῇ καὶ δυνάμει λέγει· ἄρα ἕτερον ἢ δύναμις καὶ ἕτερον ἢ ὕλη. Ἀλλὰ συγχέων κατόπιν ταῦτα, φρονεῖ ὅτι ἔλυσε τὸ πρόβλημα, θεωρῶν ὡς ἀχώριστα δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων στοιχεῖα.

Ὁ δὲ σκεπτικισμὸς προσβάλλει αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ κηρύσσει αὐτὴν ἀνίκανον νὰ γνωρίσῃ τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, τὸ πραγματικὸν καθ' ἑαυτό.

Δ'.

Οὕτως ἔπασαι αἱ φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, κολοβοῦσαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δὲν δύνανται νὰ λύσωσι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προβαλλόμενα δεινὰ προβλήματα. Εἰς τὰ σκότῃ, εἰς τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰ χάσματα τῶν φιλοσοφικῶν λύσεων, ἀντιτίθεται ἡ λάμψις καὶ ἡ γονιμότης τῶν λύσεων τῆς θρησκείας, τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ χριστιανικαὶ λύσεις τῶν δεινῶν προβλημάτων, ὅπερ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ προσβάλλει ἑαυτῇ, εἰσὶ τὰ δόγματα. Τὸ δόγμα τῆς δημιουργίας ἐξηγεῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θεία Πρόνοια ἐξηγεῖ τὸ ἐνστυγμα τῆς ἀνάγκης τῆς προσευχῆς. Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα ἐξηγεῖ τὸ κακόν. Ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ ἀπολύτρωσις ἐξηγοῦσι τὸ μυστήριον τοῦ ἡμετέρου προσορισμοῦ.

Διὰ τῶν δογμάτων τούτων ὁ ἄνθρωπος γινώσκει πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· γινώσκει τί τὸ ἐκτρέπον αὐτὸν τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας καὶ τί τὸ ἐπανάγον αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην. Τὸ σύστημά ἐστὶ μέγα, πλήρες, καλῶς συνηρμολογημένον καὶ κραταιόν. Ἔστιν ἄρα καὶ ἀληθές; Τοῦτο θὰ ἴδωμεν ἐν προσεχεῖ συλλαδίῳ τοῦ Παρνασσοῦ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Χρ. Σαμαρταΐδης